

Шкляр Іванна Володимирівна,

*аспірант кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, пл. Солом'янська, 1, e-mail: shkliar05@gmail.com тел.: +380976048189
<https://orcid.org/0000-0001-6451-3727>*

СУБ'ЄКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ

Анотація: У статті досліджено склад суб'єктів реалізації конституційного права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації анатомічних матеріалів людини. Виконано дослідження суб'єктів конституційного права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації.

У статті проаналізовано поняття медичних правовідносин та виділено коло суб'єктів медичних правовідносин, що напряму впливають на реалізацію конституційного права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації.

Повноцінна життєдіяльність людини не можлива без високого рівня здоров'я, без нормального функціонування органів і систем організму людини. Первинним елементом конституційно-правових відносин є суб'єкти, тобто учасники правовідносин, що виникають, змінюються чи припиняються на підставі дії конституційно-правових норм.

Кожна людина має невід'ємне та непорушне право на охорону здоров'я, а його ядром є право на медичну допомогу, яке включає в себе право на медичну допомогу із застосуванням трансплантації.

Трансплантація є досить складною та відповідальною операцією, тому вона може застосовуватися лише за наявності медичних показань, які встановлюються консилиумом лікарів відповідного закладу охорони здоров'я. Один лікар не може прийняти рішення про проведення трансплантації органів, бо таке рішення не можна вважати об'єктивним. Також трансплантація не може бути проведена без згоди реципієнта, як і жодна особа не може бути донором без власної згоди. Тож виникає питання, які суб'єкти приймають участь у реалізації людиною свого конституційного права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації, враховуючи, що суб'єктами конституційного права виступають учасники суспільних відносин, наділені конституційною правосуб'єктністю, тобто правоздатністю і дієздатністю, що визначається нормами конституційного права.

Нормативна база дослідження представлена національним та зарубіжним законодавством, що стосується питання суб'єктів реалізації конституційного права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації анатомічних матеріалів людини.

Матеріал, що висвітлений у даній статті дасть змогу більш глибоко дослідити читачам питання, що викладені в темі.

Ключові слова: суб'єкти конституційного права, суб'єкти конституційного права на медичну допомогу, суб'єкти конституційно-правового регулювання надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації, медична допомога із застосуванням трансплантації.

Shklyar Ivanna Volodymyrivna,

Postgraduate Student of the Department of Constitutional Law and Human Rights of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Sq. Solomyanska, 1, e-mail: shkliar05@gmail.com tel .: +380976048189 <https://orcid.org/0000-0001-6451-3727>

SUBJECTS OF THE CONSTITUTIONAL RIGHT TO MEDICAL ASSISTANCE WITH THE APPLICATION OF TRANSPLANTATION

Summary. The article examines the composition of the subjects of realization of the constitutional right to medical care with the use of transplantation of human anatomical materials. A study of the subjects of the constitutional right to medical care with the use of transplantation was performed.

The article analyzes the concept of medical legal relations and identifies the range of subjects of medical legal relations that directly affect the implementation of the constitutional right to medical care with the use of transplantation.

Full human life is not possible without a high level of health, without the normal functioning of organs and systems of the human body. The primary element of constitutional and legal relations are the subjects, ie participants in legal relations that arise, change or terminate on the basis of constitutional and legal norms.

Everyone has the inalienable and inalienable right to health care, and at its core is the right to medical care, which includes the right to medical care through transplantation.

Transplantation is a rather complex and responsible operation, so it can be used only in the presence of medical indications, which are established by the council of doctors of the health care institution. One doctor cannot decide on an organ transplant, because such a decision cannot be considered objective. Also, transplantation cannot be performed without the consent of the recipient, just as no person can be a donor without their own consent. Therefore, the question arises as to which subjects take part in the exercise of a person's constitutional right to medical care through transplantation, given that the subjects of constitutional law are participants in public relations, endowed with constitutional legal personality, ie legal capacity and capacity determined by norms constitutional law.

The normative base of the research is presented by the national and foreign legislation concerning the issue of the subjects of realization of the constitutional right to medical care with the use of transplantation of human anatomical materials.

The material covered in this article will allow readers to explore in more depth the issues outlined in the topic.

Key words: subjects of constitutional law, subjects of the constitutional right to medical care, subjects of constitutional and legal regulation of medical care with the use of transplantation, medical care with the use of transplantation.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Реалізація конституційного права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації відбувається у сфері суспільних відносин, що постійно розвиваються, змінюються, а тому постійно потребують вдосконалення законодавства, що регулює порядок надання такої медичної допомоги в Україні.

Враховуючи, що статтею 49 Конституції України визначено право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, необхідно зазначити, що у частині 3 ст. 49 поняття «кожен» замінюється законодавцем на «громадянин»: «Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування» [1]. Відтак, держава через органи влади повинна забезпечувати реалізацію права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації, а тому важливо зосередити увагу на розкритті поняття суб'єктів конституційного права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації анатомічних матеріалів людини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню тематики суб'єктів конституційного права на медичну допомогу приділяли увагу такі вчені, як В.В. Лазарєв, В.В. Липень, О.О. Прасов, А.Н. Пищита, С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко, І.Я. Сенюта та ін. В.І. Пішта розглядав питання суб'єктного складу трансплантації органів та інших матеріалів у своїй науковій праці.

Необхідно зазначити, що дослідженню суб'єктного складу конституційного права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації уваги приділено не було.

Мета статті (постановка завдання). Полягає у всебічному та змістовному висвітленні суб'єктів конституційного права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації анатомічних матеріалів людини.

Виклад основного матеріалу.

На сучасному етапі розвитку, медицина спроможна надавати допомогу тим особам, здоров'я яких потребує відновлення шляхом здійснення оперативного втручання із застосуванням трансплантації анатомічних матеріалів людини, коли усунення небезпеки для життя чи покращення здоров'я не можливо іншим чином. Реалізація права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації є частиною медичних правовідносин, а складовим елементом таких правовідносин є суб'єкти права з їх правосуб'єктністю, тобто правоздатністю та дієздатністю.

Враховуючи положення нормативно-правових актів із питань охорони здоров'я виділяють такі групи суб'єктів медичних правовідносин:

- а) суб'єкти, що надають медичну допомогу;
- б) суб'єкти, що отримують медичну допомогу;
- в) суб'єкти, що сприяють наданню медичної допомоги (підрозділи забезпечення) [2].

Відповідно до статті 6 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» до суб'єктів організації та надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією відносять:

- Кабінет Міністрів України;
- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування

та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я;

- заклади охорони здоров'я, які мають ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, що передбачає право надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації;

- заклади охорони здоров'я, які мають ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики;

- бюро судово-медичної експертизи та інші суб'єкти господарювання, що здійснюють діяльність, пов'язану з трансплантацією;

- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення[3].

Суб'єкти, що отримують медичну допомогу і є власне суб'єктами конституційного права людини на медичну допомогу та охорону здоров'я, проте надзвичайно важливими є і перша і третя категорія, адже через них відбувається реалізація досліджуваного права на практиці.

А.Н. Пищита вважає, що суб'єкт конституційного права на охорону здоров'я та медичну допомогу, реалізуючи на практиці це право, виступає суб'єктом медичних правовідносин, а отже – пацієнтом. Для будь-якої людини просте перерахування прав у сфері охорони здоров'я не буде мати відчутного значення до тих пір, поки вона не буде змушена звернутися в медичний заклад із приводу будь-якого захворювання та/або необхідного обстеження. Саме в цей момент людина набуває правового статусу пацієнта, права якого починають актуалізувати-

ся, в тому числі і за рахунок кореспондуючих обов'язків суб'єктів, що надають медичну допомогу і забезпечують здійснення цього процесу [4].

Реалізуючи право на медичну допомогу шляхом звернення до лікувально-профілактичної установи, особа набуває статусу пацієнта. Підтвердження цьому знаходить своє відображення у ст.3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» пацієнт – фізична особа, яка звернулася за медичною допомогою та/або якій надається така допомога [5]. Тобто людина, яка звернулася до медичних установ за наданням медичної допомоги із застосуванням таких спеціальних методів лікування як трансплантація є пацієнтом, але сучасне законодавство дає уточнення щодо цього питання. Пацієнт, що потребує трансплантації органів та інших біологічних матеріалів людини стає реципієнтом, що має спеціальний правовий статус, який надає йому додаткових прав. Так згідно зі ст. 1 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» реципієнт – особа, яка потребує медичної допомоги із застосуванням трансплантації [3].

Таким чином, на нашу думку суб'єктом конституційного права людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації виступає реципієнт, тобто людина, яка потребує застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини. Проте частина 3 ст.49 Конституції України закріплює поняття «громадянин», що формує розбіжності та створює труднощі для правильного встановлення поняття суб'єкта права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації. А тому, на основі ви-

шевикладеного пропонуємо ч.3 ст.49 Конституції викласти у такій редакції: «Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх осіб медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога громадянам надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності.».

Суб'єктами, що сприяють наданню медичної допомоги є підрозділи забезпечення – фінансово-економічні, кадрові, соціальні, юридичні служби установ охорони здоров'я.

Коло суб'єктів, що беруть участь у реалізації права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації може змінюватися відповідно до виду донорства.

Так при трансплантації органів від живої людини, тобто при прижиттєвому донорстві, у процесі беруть участь такі суб'єкти як:

1. Донор;
2. Реципієнт;
3. Заклад охорони здоров'я, де проводиться оперативне втручання.

Відповідний суб'єктний склад наявний і у правовідносинах, що виникають під час трансплантації з використанням трупних трансплантатів. Але додатково при посмертному донорстві суб'єктами, що беруть участь у процесі можуть виступати члени сім'ї, близькі родичі донора або їх повноважні представники, що надають згоду на використання органів та тканин померлого донора, адже відсутність такої згоди унеможливить реалізацію права реципієнта на отримання медичної допомоги із застосуванням трансплантації анатомічних матеріалів людини.

Варто зазначити, що деякі вчені не виділяють донора, як учасника правовідносин, коли мова йде про посмертне донорство [6, с. 114-115]. Не можемо погодитися з такою точною зору вчених, адже Директива No 2010/45/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС підкреслює, що донором є особа, яка є учасником правовідносин, що виникають у процесі трансплантації, незалежно від того, чи такі відносини виникають під час життя донора, чи вже після його смерті [7].

Характеризуючи донора, потрібно зазначити, що це особа, у якій в установленому законодавством порядку вилучаються анатомічні матеріали для трансплантації або виготовлення біоімплантів. Їх можна поділити на два види: живий донор та донор-труп. Існує ще один підвид донора-трупа – «потенційний донор». Це померла особа, щодо якої не отримано згоду на вилучення з її тіла анатомічних матеріалів для здійснення діяльності пов'язаної із трансплантацією, але існують медичні передумови для такого вилучення. Деякі науковці наголошують, що з юридичної точки зору таке поняття у правовідносинах посмертного донорства використовувати не можна. Наприклад В.П.Сальніков та С.Г. Стеценко вважають, що термін «потенційний донор» не може бути загальновизнаним з позиції права на життя. Наявність даного права свідчить про неможливість визнання людини «потенційний донором» до моменту констатації смерті головного мозку [8, с.12]. Але з цим неможна погодитися, адже сучасне законодавство визначає потенційного донора як померлу особу, а дефініція померлої особи встановлює, що це особа, стан

якої визначено як незворотна смерть. А відповідно до ст.52 Основ законодавства України про охорону здоров'я моментом незворотної смерті людини є момент смерті її головного мозку або її біологічна смерть[5].

Донори, у яких були вилучені органи після констатації смерті, у країнах Європи та США отримали назву «донор із серцем, яке не б'ється» (non – heart beating donors) або «донор після смерті серця» (donors after cardiac death) [9].

Реципієнт в перекладі з латинської «*Recipiens*» – «отримувач» – той, хто отримує, приймає [10]. Реципієнт – це живий організм, якому пересаджують різними методами клітини, тканини, органи від донора[11].

Як зазначалося вище, законодавство України встановлює реципієнта як особу, яка потребує медичної допомоги із застосуванням трансплантації. А відповідно саме реципієнт, як суб'єкт конституційно-правових відносин з приводу діяльності пов'язаної із трансплантацією реалізує своє конституційне право на медичну допомогу із застосуванням трансплантації.

До суб'єктів організації та надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією можна віднести державні виконавчі органи, медичні установи, трансплант-координатор, призначені повноважні представники, а також близькі родичі та члени сім'ї померлої особи або особа, яка зобов'язалась поховати померлу особу.

Повноваження державних органів виконавчої влади зазначені у ст.7-8 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині».

Трансплант-координатор – це особа, яка має вищу освіту не нижче другого магістерського рівня у галузі охорони здоров'я, є працівником закладу охорони здоров'я, до посадових обов'язків якого належить здійснення трансплант-координації, тобто діяльності, спрямованої на забезпечення отримання анатомічних матеріалів людини та надання їх для подальшої трансплантації.

Повноважним представником може бути лише повнолітня дієздатна особа, яка свідомо та добровільно надала згоду бути відповідальним за надання згоди на вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації або виготовлення біоімплантів з тіла повнолітньої дієздатної особи після її смерті, яка за життя призначила його своїм повноважним представником.

У випадку коли померла особа за життя не висловила своєї згоди або незгоди на посмертне донорство, не визначила свого повноважного представника, тоді згода на вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації з тіла такої особи запитується у другого з подружжя або інших близьких родичів чи членів сім'ї.

Особа, яка зобов'язалась поховати померлу особу виступає суб'єктом даних правовідносин у випадку коли відсутні будь які близькі родичі чи члени сім'ї у померлої особи, а тому трансплант-координатор звертається до такої особи за згодою на вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації чи виготовлення біоімплантів з тіла померлої особи.

Також необхідно зазначити, що законодавець виклав у новій редакції ст.10 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних мате-

ріалів людини» та включив ще одного суб'єкта – громадськість (волонтери). «Суб'єкти, які надають медичну допомогу із застосуванням трансплантації та здійснюють діяльність, пов'язану з трансплантацією, виключно на безоплатній основі для роз'яснення медичного та соціального значення трансплантації можуть залучати осіб, які перенесли трансплантацію, вчасно не отримали необхідного лікування методом трансплантації, а також представників профільних громадських об'єднань.»

Отже, до кола суб'єктів, які задіяні в реалізації права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації в Україні належать:

1. Державні виконавчі органи:
 - Кабінет Міністрів України;
 - Міністерство охорони здоров'я України;
 - Національна служба здоров'я України.
2. Юридичні особи:
 - Заклади охорони здоров'я, які мають ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики;
 - Бюро судово-медичної експертизи;
 - Інші суб'єкти господарювання, що здійснюють діяльність пов'язану із трансплантацією;
 - Профільні громадські об'єднання.
3. Фізичні особи:
 - Трансплант-координатори;
 - Донор;
 - Реципієнт;
 - Інші учасники (близькі родичі та члени сім'ї; повноважний представник; особа, яка зобов'язалась поховати померлу особу; волонтери).

Висновки.

Суб'єктами реалізації конституційного права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації є державні виконавчі органи, юридичні особи та фізичні особи, що є носіями прав та обов'язків передбачених чинним законодавством України.

Суб'єктом права людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації є реципієнт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр#Text>
2. Стеценко С.Г. Медичне право України : [підручник] / С.Г.Стеценко, В.Ю.Стеценко, І.Я.Сенюта; за заг.ред.д.ю.н., проф.С.Г.Стеценка. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – с.507.
3. Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини» від 17 травня 2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19>.
4. Пищита А.Н. Правовое регулирование медицинской деятельности в современной России. Теоретико-правовые аспекты. [Електронний ресурс] / А.Н. Пищита. – 2008. – Режим доступу к ресурсу: <http://medbib.in.ua/harakteristiki-mehanizma-pravovogo.html>
5. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
6. Правове регулювання трансплантології в Україні / Ольховик Л. А., Ременяк А. Д. // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – №5. С. 114-116.
7. Про стандарти якості та безпеки людських органів, які призначені для

трансплантації: Директива Європейського парламенту та Ради ЄС, прийнята 07 липня 2010 року № 2010/45/ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_b38.

8. Сальников В.П., Стеценко С.Г. Трансплантация органов и тканей человека: Проблемы правового регулирования. Научное издание. Серия: «Право и медицина». 2000. – 140с.

9. A Healthier World through Bold Innovation// Donation After Cardiac Death (DCD). – 2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://health.ucdavis.edu/transplant/nonlivingdonors/donation-after-cardiac-death.html>

10. Словник іншомовних соціокультурних термінів, 2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovopectia.org.ua/39/53408/260921.html>

11. Словник портал української мови та культури, 2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=реципієнт>

REFERENCES:

1. Konstytutsia Ukrainy (1996) [«The Constitution of Ukraine, adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine June 28, 1996»], (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254k/96-vr#Text> [in Ukrainian].

2. Stetsenko, S.H. & Stetsenko, V.U. & Senuta I.Y. (2008). *Medychnе pravo Ukrayiny [Medical law of Ukraine]*. Kyiv: Vseukrainska asotsiatsiia vydavtsiv “Pravova Yednist” – All-Ukrainian Association of Publishers “Legal Unity”, 507 [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy «Pro zastosuvannya transplantatsii anatomicznykh materialiv ludyni» (2018) [The Law of Ukraine « On the application of transplantation of anatomical materials to a person »]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19> [in Ukrainian].

4. Pishchita A.N. (2008) *Pravovoe reholirovanie meditsynskoi deyatel'nosti v*

sovremennoy Rossii. Teoretiko-pravovye aspekty. [Legal regulation of medical activity in modern Russia. Theoretical and legal aspects]. Retrieved from <http://medbib.in.ua/harakteristiki-mehanizma-pravovogo.html> [in Russian].

5. Zakon Ukrainy «Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro ohoronu zdorovya» (1992) [The Law of Ukraine « Fundamentals of Ukrainian legislation on health care »]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> [in Ukrainian].

6. Olkhovyk, L.A. & Remenyak, A.D. (2016). *Pravove rehulyuvannya transplantolohiyi v Ukraini [Legal regulation of transplantology in Ukraine]*. *Porivnyalno-analitychne parvo*, 5, 114-116 [in Ukrainian].

7. Directive 2010/45/EU of the European Parliament and of the Council of 7 July 2010 on standards of quality and safety of human organs intended for transplantation (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_b38 [in Russian].

8. Salsnikov, V.P., & Stetsenko, S.H. (2000). *Transplantatsiyi orhanov i tkanei cheloveka: Problemy pravovoho rehulirovaniya. [Transplantation of human organs and tissues: Problems of legal regulation.]*. Nauchnoe izdanie. Seriya “Pravo i Medetsyna” [in Russian].

9. A Healthier World through Bold Innovation// Donation After Cardiac Death (DCD) (2021) (n.d.). <https://health.ucdavis.edu> Retrieved from <https://health.ucdavis.edu/transplant/nonlivingdonors/donation-after-cardiac-death.html> [in English].

10. Slovyk inshomovnykh sotsiokulturnykh terminiv [Dictionary of foreign socio-cultural terms] (2007) (n.d.). <http://slovopectia.org.ua> Retrieved from <http://slovopectia.org.ua/39/53408/260921.html> [in Ukrainian].

11. Slovyk portal ukrainskoi movy ta kultury [Dictionary portal of Ukrainian language and culture] (2021) (n.d.). <https://slovyk.ua> Retrieved from <https://slovyk.ua/index.php?swrd=реципієнт> [in Ukrainian].